

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94:655.413 (038) (477) «192»

Степан Борчук

ПЕРЕДУМОВИ ТА ЕТАПИ СТВОРЕННЯ «ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО СЛОВНИКА»

Степан Борчук. Передумови та етапи створення «енциклопедичного словника». У статті розглянуто передумови та етапи створення «Енциклопедичного словника», встановлено склад редакційної колегії, особливості її роботи (у т.ч. заходи щодо популяризації видання). Значна увага приділена розв'язанню організаційно-видавничих проблем, що були обумовлені суспільно-політичними і фінансово-економічними факторами 1920-х рр. Автором доведено, що незважаючи на невдачу у виданні Українською Академією наук Біографічного словника діячів України й Енциклопедичного словника, робота над цими проектами була адекватною відповіддю вітчизняної інтелігенції на виклики часу, серед яких важливе місце займала й потреба у створенні національних українських енциклопедичних видань.

Ключові слова: державотворення, революція, словник, енциклопедія, енциклопедичний словник.

Степан Борчук. Предыстория и этапы создания «Энциклопедического словаря». Революционная эпоха, а также поражение Национальной революции 1917–1920 гг. не позволили создать украинской интеллигенции оригинального национального энциклопедического словаря. Вместе с тем кадровый и интеллектуальный потенциал не мог быть просто исчезнуть, работа продолжилась в политических и социокультурных условиях УССР.

В данной статье автор рассмотрел предпосылки и этапы создания «Энциклопедического словаря», установил состав редакционной коллегии, особенности ее работы (в т.ч. мероприятия по популяризации будущего издания). «Энциклопедический словарь», по замыслу его составителей, планировался как научный справочник теоретического и практического направления, который был бы полезен широкому кругу читателей. В его содержание должны были входить статьи, которые освещали бы важнейшие темы украиноведения: историю, этнографию, геологию, народное творчество, науку.

Значительное внимание уделено решению организационно-издательских проблем, которые были обусловлены общественно-политическими и финансово-экономическими факторами 1920-х гг. В течение голодных 1921–1922 гг. в комиссии для составления «Энциклопедического словаря», как и в биографической комиссии, постоянно происходили потери среди личного состава. Это были как сокращения штатов, так и эмиграция за границу, смерти в результате эпидемий и голодного истощения.

Автором доказано, що незважаючи на невдачу в виданні Української Академії наук «Біографічного словаря діячів України» і «Енциклопедичного словаря», робота над цими проектами була адекватним відповіддю української інтелігенції на виклики часу, серед яких важливе місце займала і потреба в створенні національних українських енциклопедичних видань. Активність, яку проявили не тільки штатні працівники, а й зовнішні кореспонденти (в тому числі із-за кордону) показала потребу в нових українських енциклопедіях, які будуть складатися не по класовим, а по національним принципам.

Ключові слова: держава, революція, словар, енциклопедія, енциклопедичний словар.

Лютнева революція 1917 р. у Росії, а відтак й розгортання подій Української революції 1917–1921 рр. кардинально змінила ситуацію у суспільно-політичному житті колишньої імперії Романових. За цих обставин завершення енциклопедичного проекту «Український народ в його минулому і сучасному», попри усю проведену підготовчу роботу, втрачало сенс. На порядок денний висувалося питання підготовки власної українознавчої й україномовної енциклопедії.

З початком подій Української революції більшість активістів петербурзької української «Громади», у тій чи іншій мірі задіяних у підготовці української енциклопедії, асинхронно, але переїздить в Україну, де зосереджується центр національного життя й відбуваються складні процеси державотворення. Революційна доба, і врешті-решт поразка Національної революції не дали змоги створити оригінального національного енциклопедичного словника. Разом із цим кадровий та інтелектуальний потенціал не міг бути просто так зникнути, робота продовжилась в політичних і соціокультурних умовах УСРР.

Варто відзначити, що початок 20-х років ХХ ст. визначався не лише одним енциклопедичним проектом під егідою УАН. Біографічний словник був досить важливою ініціативою, однак він мав і певні обмеження – охоплював лише персоналії, залишаючи поза увагою історичні події, досягнення, природничо-географічні, економічні та інші явища, якими була багата колишня й тогочасна Україна. Тому 6 грудня 1920 р. Спільне зібрання УАН підтримало пропозицію співробітників Постійної комісії Біографічного словника щодо необхідності підготовки Енциклопедичного словника, ухваливши розглянути план Словника після подання його комісією¹.

У «Звідомленні про діяльність Української Академії Наук за 1920 р.» лаконічно зауважувалося: «Комісія для складання Енциклопедичного словника закладалася вже наприкінці 1920 р., і багато про це казати не доводиться. Треба тільки зазначити, що російські енциклопедичні словники (Брокгауза і Ефрона, т[овариств]ва Гранат і т. ін.) абсолютно не задовольняють потреб України, а до того, серед новітніх форм життя, викликаних революцією, ті російські словники являються геть перестарілими, чистими анахронізмами. Енциклопедичний словник Української Академії наук пристосовується до нової дійсності. Він повинен

бути складений упродовж приблизно двох літ. Редакторами відділів являються дійсні академіки та інші видатні вчені, а технічний провід над Комісією енциклопедичного словника мають голова П. Я. Стебницький та керувачий М. С. Синицький, секретар комісії – С. П. Постернак²».

На розвиток вищезгаданого рішення від 6 грудня 1920 р., 24 січня 1921 р. Спільне зібрання УАН «для негайного початку праці Комісії для складання Енциклопедичного словника» обрало до її складу академіків М. П. Василенка, А. Ю. Кримського, В. І. Липського, П. А. Тутковського, а також П. Я. Стебницького й М. С. Синицького. Скликання перших зборів Комісії доручалося П. Я. Стебницькому³.

Отже, на початку 1921 р. при Всеукраїнській Академії наук, окремо від Постійної комісії Біографічного словника українських діячів, було створено іншу спеціальну комісію для розробки універсального довідника у 25-ти томах, яка отримала офіційну назву – Комісія для складання Енциклопедичного словника. Формально ця структура розпочала свою діяльність у січні 1921 р. під головуванням П. Стебницького, котрий був одним з ініціаторів проекту і його палким прихильником, та за активної участі авторитетних представників інших відділів Академії наук.

В академічному «Звідомленні за 1921 р.» стверджувалося, що Комісія для складання Енциклопедичного словника фактично розпочала свою роботу лише з весни 1921 р.: «А що ніякого енциклопедичного словника, українською мовою виданого, досі ще не було, то Комісії довелося переробити величезну підготовчу роботу: поскладати списки статей, які є по друкованих європейських та слов'янських енциклопедіях, поперекладати заголовки тих статей на українську мову та й розкласти все в алфавітному порядку, повимазувати заголовки таких статей, котрі для української енциклопедії не потрібні і, навпаки, внести в списки заголовки тих статей, які для українського словника неминучі, а по чужих енциклопедіях нема їх. Цюю важку й нудну, довженну роботу Комісія переробила під керуванням своєї президії, що складалася з Голови – П. Я. Стебницького, керувачого – М. С. Синицького та секретаря – С. П. Пастернака⁴».

Принципові питання щодо організації й напрямку діяльності Комісії для складання Енциклопедичного словника її президія вирішувала або з трьома іншими членами Комісії, обраними від Академії наук – А. Ю. Кримським (від Історично-філологічного відділу), В. І. Липським (від Фізично-математичного відділу), М. П. Василенком (від Соціально-економічного відділу), або у спільних засіданнях з колегією редакторів, відомих учених, які репрезентували такі спеціальності – напрями: філософію – проф., згодом акад. О. М. Гіляров; соціальні науки – проф. В. І. Синайський; економічні науки – акад. Р. М. Орженцький; філологію – акад. А. Ю. Кримський; літературу – акад. А. М. Лобода; фізично-математичні науки – акад. В. О. Плотников; геологію – акад. П. А. Тутковський; біологію – акад. О. В. Фомін; прикладні науки – проф. О. П. Котельников; медицину – проф. О. І. Сонкевич; мистецтво – акад. Ф. І. Шміт; історію – акад. М. П. Василенко; географію – професори В. О. Кістяківський та В. І. Лучицький

5. Головою цієї комісії було призначено П. Я. Стебницького, а секретарем – С. П. Постернака. Саме Степан Пилипович Постернак (Пастернак; 1885–1938) в 1923 р., після смерті П. Стебницького очолив Комісію й керував нею до повного її розпуску у 1924 р.⁶

Загалом «Енциклопедичний словник», за задумом його укладачів, планувався як науковий довідник теоретичного і практичного спрямування, корисний для найширших кіл читачів. До його змісту повинні були входити статті, що висвітлювали б найважливіші теми українознавства: історію, етнографію, геологію, народну творчість, науку та інші сфери, в яких не лише б відображалися особливості українського природного та соціального середовища, а й досягнення українського народу впродовж його історії. У відповідності до енциклопедичної традиції, видання мало будуватися за алфавітним списком, починаючи з першого тому – «А».

Однак з метою популяризації видання і – найголовніше – ролі і місця України у світі, її загальнокультурних здобутків – було скликано нараду за участю київських учених, президії Комісії для складання Енциклопедичного словника, на якій ухвалено рішення про підготовку позачергового тому (або двох томів) під загальною назвою «Україна». Редактором цього тому/томів був призначений академік С. О. Єфремов.

Деталі підготовки «національного тому» Енциклопедичного словника з'ясувалися, наприклад, у листі Комісії за підписом акад. О. І. Левицького від 27 липня 1921 р. до акад. М. П. Василенка з пропозицією взяти на себе (чи за участю своїх співробітників) опрацювання певних розділів цього тому про історію України й історію «західноросійського права». У листі, зокрема, йшлося: «Для того, щоб надати всьому тому єдність викладу, щоб не було повторювань в окремих статтях, комісія просить Вас в першу чергу розробити детальний план запропонованої Вам теми роботи, зазначивши, з одної Вашої чи з кількох статтів різних авторів буде складатися цей розділ. Окрім того, треба зазначити потрібний, на Вашу думку, приблизний розмір майбутньої статті (чи кількох статтів), виходячи з того, що 1 том (чи 2 томи) про Україну в 40–60 аркушах повинні в стислому вигляді дати нарис всього життя України, з усіх його сторін, в усіх процесах і явищах. До цього треба зауважити, що ні план тому, ні формул[ір]овка розділів не є остаточні і мають бути обмірковані на найближчому засіданні авторів [...]. Але дуже бажано було б, якби Ви передали розроблений Вами план за кілька день до наради в президію Комісії для складання енциклопедичного словника (Володимирська, № 37, пом[ешкання] 12, щодня від 11 до 3); тоді президія разом з редактором цього тому могли б зробити до наради зводку всіх планів і доложити на нараді [...]»⁷.

В академічному «Звідомленні за 1921 р.» повідомлялося, що Комісія для складання Енциклопедичного словника, її керівництво, редактори та запрошені у проект співробітники «виготовали статей приблизно на два перші томи»; окрім того, Комісія також вирішила опублікувати позачерговий енциклопедичний том «Україна», головним редактором якого було призначено акад. С. О. Єфремова.

Стверджувалося, що «праця над цим томом успішно посувається наперед⁸».

У проект Енциклопедичного словника, в тому числі до підготовки тому «Україна», упродовж 1921-1923 рр. були залучені такі академічні працівники (крім академіків й вищезгаданих редакторів відділів): Олекса Юхимович Андрієвський (1860-1930), науковий секретар відділу історії (з квітня 1921), нештатний постійний співробітник (1921-1923) Комісії для складання Енциклопедичного словника (ЕС) (згодом нештатний постійний співробітник Біографічної комісії); Бігановська Є. І. (1893 - ?), старший учений співробітник (1921) Комісії ЕС, авторка вищезгаданих спогадів про П. Стебницького; Бронмілер Карл-Генрік Карлович, секретар природничого відділу Комісії ЕС (1921); Вдовиченко Семен Григорович й Воронін Семен Григорович (1895 - ?), діловоди Комісії (1921); Гаврик О. А., учений секретар відділу географії (1921); Ковальська Євгенія Данилівна, науковий співробітник (1921); Левитський О. Ф. (1891 - ?), учений секретар відділу прикладних наук Комісії ЕС (1921); Павловський Мефодій (Методій) Іванович (1885 - ?), учений секретар відділу мистецтв Комісії ЕС (1921); Паночіні Сергій Сергійович (1890 - ?), учений секретар відділу зоології та біології (1921); Пелех Петро Михайлович (1887-1961), секретар філософського відділу (1921); Пивовар Микола Петрович (1896 - ?), нештатний постійний співробітник (1923); Скаржановський Олекса Юрійович (1879 - ?), старший учений співробітник (1921); Слинько Микола Петрович (1877 - ?), старший учений співробітник (1921); Собкевич Антін Іванович (1883-1945), редактор підвідділу медицини Комісії ЕС (1921); Сумневич Дмитро Михайлович (1885 - ?), секретар відділу соціально-економічних наук (1921); Сушицька Поліна Оверкіївна (1890 - ?), нештатний постійний співробітник (1923); Требінська Олена Миколаївна (1885 - ?), старший учений співробітник (1921), нештатний постійний співробітник (1923) Комісії ЕС; Филипович Павло Петрович (1891-1937), поет, літературознавець, перекладач, учений секретар відділу філології та літератури Комісії для складання Енциклопедичного словника (1921)⁹.

Починаючи з 1922 р. Комісія та редакторський колектив позачергового тому «Україна» на чолі з С. О. Єфремовим розпочали планомірну роботу по складанню реєстру потрібних статей. Ця робота, незважаючи на особисту енергію та ентузіазм керівництва, затягнулася майже на два роки. Лише на початку 1924 р. реєстр мав бути завершений й надалі - розпочатися робота по формуванню статей.

Однак подальший перебіг роботи новоствореної комісії зазнав тих самих труднощів, що з ними майже одночасно зіштовхнулася й Біографічна комісія. І передусім тут варто назвати фінансові проблеми, котрі загострилися на рубежі 1921-1922 рр. внаслідок політики «воєнного комунізму» й загального виснаження економіки та голоду. У «Звідомленні за 1921 р.» повідомлялося щодо Комісії для складання Енциклопедичного словника: «На превеликий жаль, складати Енциклопедичний словник і, очевидно, негайно платити авторам статей належні їм гонорари - це вимагає для теперішніх часів страшної сили грошей. Незабаром бюджет Енциклопедичного словника може статися значно більшим, ніж бюджет цілої Академії Наук. Тому доведеться, мабуть, Академії Наук цілком

відокремити від себе Комісію для складання Енциклопедичного словника, щоб вона не ввійшла вже в річний обрахунок Академії, а лиш перебувала з нею у з'єднанні¹⁰».

23 грудня 1921 р. на Спільному зібранні ВУАН було розглянуто подання акададеміка Р. М. Орженцького щодо необхідності окремого бюджету для Комісії Енциклопедичного словника у зв'язку з рішенням РНК УСРР від 27 вересня 1921 р. щодо скорочення штатів Академії. Пропозиція не дістала підтримки зібрання – було ухвалено не виробляти окремого бюджету Комісії на перше півріччя 1922 р. Тоді ж Комісія з Першого, Історично-філологічного відділу, була передана до установ при Спільному зібранні¹¹.

23 серпня 1922 р. Спільне зібрання ВУАН затвердило повідомлення Комісії для складання Енциклопедичного словника щодо змін в особовому складі у зв'язку із скороченням штатів та переорієнтацією праці на виготовлення каталогів й списків для словника. Було вирішено клопотатися перед владою про асигнування коштів на негайне завершення й друк двох позачергових томів, присвячених Україні й «здебільшого вже готових»¹². Кошти так і не були виділені. В академічному звіті за 1922 р. укотре вже констатувалося: «Спільне зібрання, окрім загального керування справами Академії наук, має в своєму віданні всі ті академічні установи, котрі не можуть бути прикріплені до одного якогось відділу, а мають вагу для всіх відділів.

Поміж такими установами дві перебували минулого року в безвихідно лихому становищі. Це – а) Комісія для складання Біографічного словника діячів України та б) Комісія для складання Енциклопедичного словника. Головою в обох комісіях був П. Я. Стебницький, причому головним редактором для тому «Україна» в Енциклопедичному словнику був академік С. О. Єфремов. Хоч коло обох комісій й групувались першорядні наукові сили, однак повний брак коштів для оплати статей призвів до того, що замовлені статті перестали надсилатися, і праця в обох згаданих комісіях полягала вже тільки в тому, щоб підготовлювати реєстри потрібних статей¹³».

Упродовж голодних 1921–1922 рр. Комісія для складання Енциклопедичного словника, як і Біографічна комісія, зазнавала постійних втрат особового складу через штатні скорочення, еміграцію за кордон й насамперед смерть внаслідок пошестей й голодного виснаження. Так, у травні 1922 р. помер керівничий над працями Комісії для складання Енциклопедичного словника Максим Стратонович Синицький (1882–1922) – український громадський і культурно-освітній діяч, правник; фундатор і голова Українського клубу й «Просвіти» у Києві (1905–1906), співзасновник і керівник видавництва «Час», завідувач канцелярією редакції «Громадська думка» (1906).

Співробітниця Комісії Енциклопедичного словника Є. Бігановська згадувала, яке тяжке враження справила ця смерть на голову Комісії П. Я. Стебницького: «Ще Петро Януарович не одужав зовсім, як захворів на висипний тиф М. С. Синицький. Це сильно стурбувало Петра Януаровича: в останній час між М. Синицьким і Петром Януаровичем були дуже приязні відносини, зав'язали-

ся вони ще за спільної роботи в «Часі», а потім зміцніли вже в умовах академічного життя й роботи. Вони дуже цінували і любили один одного, і коли М. Синицький зліг, то Петро Януарович наче осиротів. Крім того, Петро Януарович став якось нервуватися: видно було, що його турбує пошесть сипняка, що йому боязко залишатись у кімнаті, де все говорить про цю страшну хворобу [...]. М. Синицький не переніс хвороби і помер. На похоронах був і Петро Януарович – кволий, прозорий і осиротілий. Говорив він промову від т[оварист]ва «Час» (на Володимирській вулиці, проти колишнього приміщення т[оварист]ва «Час», 37); стояв знеможений, згорблений, наче поменшав, був блідий, як воскова свічка. День був сонячний, теплий, Петро Януарович дивився кудись у небо, говорив тихо, але проникливо й гаряче. Потім пройшов за труною ще кварталів зо два й повернув додому»¹⁴.

23 серпня 1922 р. Спільним зібранням ВУАН керівничим над працями Комісії Енциклопедичного словника затверджений Степан Пилипович Пастернак, перший директор Всенародної бібліотеки України (1923-1929). 14 березня 1923 р. помер голова Комісії П. Я. Стебницький¹⁵.

Академічний звіт за 1923 р. констатував «безвихідно-лихе» становище Комісії для складання Енциклопедичного словника, стверджуючи: «Діяльним, напрочуд діяльним секретарем, а після смерті Стебницького і головою [Комісії] Енциклопедичного словника – був С. П. Постернак. Тільки ж їхня особиста енергія не врятувала справи. Хоч коло Комісії гуртувалися першорядні наукові сили, але цілковитий брак коштів для оплати статей кінець-кінцем спинив усе. Треба було б великих кредитів од держави, а вони не відпускалися, – і отой брак коштів привів нарешті до того, що замовлені статті перестали до словника надсилатися. Ще 1922 р. праця в Комісії Енциклопедичного словника полягала вже тільки в тому, щоб підготовлювати реєстр потрібних статей. Такий реєстр – на весну 1924 р. буде закінчений, а тому вже постановлено, що з весни 1924 р. можна буде всяку працю над Енциклопедичним словником остаточно припинити, а величнного готового реєстра і готові статті – треба буде переховувати до іншого часу, сприятливішого для енциклопедій¹⁶».

1923–1924 рр. Комісія для складання Енциклопедичного словника працювала у вкрай урізаному складі: штатним співробітником був керівничий над працями Комісії С. П. Пастернак (він же одночасно директор ВБУ); нештатними постійними співробітниками: Олексій Юхимович Андрієвський; Микола Петрович Пивовар; Поліна Оверкіївна Сушицька й Олена Миколаївна Требінська¹⁷. Далі Комісія припиняє свою, бодай вкрай обмежену, діяльність, зникаючи зі сторінок звітів ВУАН.

Коштів на принаймні два багатотомних енциклопедичних проекти ВУАН відверто забракло – більшовицька диктатура в Україні неприховано не бажала підтримувати національних українських енциклопедій, тим більше тих, ніціаторами й виконавцями яких були «старі українські діячі», які ще мали досвід національної роботи й культурницького спротиву денационалізаційній політиці царату. Та й фінансовий стан СРСР/УСРР, зруйнований «воєнно-кому-

ністичним експериментом», засвідчував політико-економічну неспроможність тоталітарного режиму. Тимчасова лібералізація з кон'юнктурним запровадженням непу тимчасово пожвавила економіку, але політичні антиукраїнські заборони зберігали свою чинність – навіть попри формально проголошену 1923 р. «політику українзації».

Загальну ситуацію у ВУАН яскраво змалював М. С. Грушевський невдовзі після свого повернення в Україну. В листі до свого американського кореспондента В. Кузіва від 20 березня 1924 р. він так описував економічний й психологічний стан академічних працівників: «Житє упорядковується, люде почали краще відживлятися, тішаться, що можуть їсти білий хліб, молоко, потрохи м'ясо. Се сталося так недавно, по нечуванім попереднім голодуванню, що вони ще й досі не можуть прийти до себе. Але всі інші потреби зістаються незадоволеними, – здобуте їжі все ще змушує напружувати всі сили (ціни її дуже йдуть вгору): платні дуже маленькі, і люде мусять набирати по кілька посад, бігати з одної до другої цілий день, – і через се й робота їх лиха, непродуктивна, і вони не мають змоги думати ні про які культурні інтереси. Театр, книга, концерт – все се для нашої інтелігенції річи неприступні. І значна частина її все-таки сильно потрібує допомоги, бо потратила посади або й не мала їх, або має такі мінімальні платні, що не вистачає навіть на обід¹⁸».

1926 р. було зроблено спробу реанімувати функціонування Комісії для складання Енциклопедичного словника. 10 травня 1926 р. на Спільному зібранні ВУАН було заслухано повідомлення Неодмінного секретаря Академії акад. А. Ю. Кримського про відновлення роботи Комісії Енциклопедичного словника¹⁹. Однак практичних результатів ця спроба не дала. 19 листопада 1929 р. Президія ВУАН ще раз запропонувала академічним Відділам «внести пропозиції щодо поновлення видання Енциклопедичного словника в Академії»²⁰. За умов розгортання масових арештів у сфабрикованій «справі СВУ» таких пропозицій не надійшло.

Тому, незважаючи на фактичне припинення робіт, Комісія для складання Енциклопедичного словника продовжила своє існування до 1930 р., коли передала накопичені матеріали до редакції «Української Радянської Енциклопедії»²¹. Саме цей акт остаточно завершив діяльність Комісії, адже однозначно підкреслював – вся наукова енциклопедична діяльність в республіці тепер буде зосереджена навколо нового проекту.

Незважаючи на невдачу у виданні Українською Академією наук Біографічного словника діячів України й Енциклопедичного словника, робота над цими проектами була адекватною відповіддю вітчизняної інтелігенції на виклики часу, серед яких важливе місце займала й потреба у створенні національних українських енциклопедичних видань. Однак активність, яку проявили не лише штатні працівники, а й позаштатні кореспонденти, в тому числі і за кордоном, засвідчила потребу у нових українських енциклопедіях, сформованих не за класовим («пролетарським» або навіть «робітничо-селянським»), а за національно-територіальним принципом, включаючи до цих видань усіх історичних

діячів, які жили й відзначилися на українських теренах незалежно від їхньої етнічної/національної приналежності або ж займалися українознавством у широкому значенні цього терміну.

І за ідеями, покладеними в основу підготовки енциклопедичних проєктів УАН-ВУАН 1918 – початку 1930-х рр., і значною мірою за персональним складом словниково-енциклопедичних комісій Академії наук, вони засвідчували майже сорокарічну тяглість новітньої української енциклопедичної традиції, котра вела відлік від «словникових зібрань» на помешканні проф. В. Б. Антоновича у середині 1890-х рр.

І так само, як і російська імперська влада заборонними актами останньої чверті ХІХ ст. переслідувала українську культуру²², так і її російські більшовицькі спадкоємці продовжували «заборонний курс» своїх попередників, унеможливаючи, зокрема, появу на контрольованій ними території України не-марксистських українських енциклопедичних видань. Щоправда, на відміну від «ліберального» царату, керманічі СРСР вдавалися назагал й до фізичного знищення українських культурно-освітніх й наукових діячів, осіб, задіяних у підготовці енциклопедичних видань.

Примітки:

¹ Історія Національної Академії наук України 1924-1928 : Документи і матеріали. С. 461

² Там само. С. 285

³ Там само. С. 463.

⁴ Звідомлення за 1921 р. / Всеукраїнська Академія Наук. Берлін : Вид-во української молоді, 1923. С. 12.

⁵ Варава Т. Словникові комісії УАН-ВУАН (1918-1933) // Бібліотечний вісник. 2000. № 2. С. 24.

⁶ Стрішенець Н. Степан Постернак // Бібліотечний вісник. 1998. № 5. С. 29.

⁷ Історія Національної Академії наук України 1924-1928... С. 458.

⁸ Там само. С.12.

⁹ Там само. С. 513-544.

¹⁰ Звідомлення за 1921 р. / Всеукраїнська Академія Наук. К. : Берлін: Вид-во української молоді, 1923. С. 13.

¹¹ Історія Національної Академії наук України 1924-1928... С. 459.

¹² ІР НБУВ. Ф. 1. Спр. 26258. Арк. 2.

¹³ Історія Національної Академії наук України 1924-1928... С. 334.

¹⁴ Бігановська Є. Спогади: [Петро Януарійович Стебницький] // Петро Стебницький. Вибрані твори. С. 583.

¹⁵ ІР НБУВ. Ф. 1. Спр. 26258. Арк. 2.

¹⁶ Звідомлення Української Академії Наук у Києві за 1923 р.: З нагоди п'ятирічного існування Академії 1918-1924 / Українська Академія Наук. К. : Друкарня УАН, 1924. С. 9.

¹⁷ Звідомлення за 1924 р. / Всеукраїнська Академія Наук. К. : Друкарня

УАН, 1925. С. 158.

¹⁸ Рубльов О. С. Михайло Грушевський: перший рік у Радянській Україні (спроба реконструкції) // Укр. іст. журн. 1996. № 5. С. 57.

¹⁹ Історія Національної Академії наук України 1924–1928 : Документи і матеріали. С. 580.

²⁰ Там само. С. 393.

²¹ Черниш Н. До історії української енциклопедичної справи ХХ ст. // Теле-та радіожурналістика. 2010. Вип. 9. Ч. 1. С. 122.

²² Див.: Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії : спроба державного регулювання (1847–1914) : Збірник документів і матеріалів / НАН України. Ін-т історії України; Укрдержархів. ЦДІАК України; відп. ред. Г. Боряк; упоряд. : Г. Боряк, В. Баран, Л. Гісцова, Л. Демченко, О. Музичук, П. Найдено, В. Шандра. К. : Ін-т історії України НАН України, 2013. LXII, 810 с.

Stepan Borchuk. Background and stages of «Encyclopedic Dictionary». *Revolutionary era, and as a result the defeat the National Revolution of 1917–1920 did not allow to create of Ukrainian intelligentsia original national encyclopaedia. At the same time both personnel and intellectual potential could not just disappear, the work was continued in political and socio-cultural conditions of USSR.*

In this article the author has considered the preconditions and stages of «Encyclopedic Dictionary», established the editorial board, peculiarities of its work (there were also included Measures according to the popularization of edition). «Encyclopedic Dictionary», according to its drafters, it was intended as a scientific guide of theoretical and practical perspective, useful for wide circles of readers. In its content had to be included the articles that have covered the most important topics of Ukrainian, history, ethnography, geology, folk art, science.

A lot of attention is paid to solving organizational and publishing problems which were implied by social, political, financial and economic factors in the 1920s. During the lean years of 1921–1922 the Commission for drafting of Encyclopedic Dictionary as the Biographic Commission has been in constant casualties through staff reductions, emigration abroad and especially death due to epidemics and hungry exhaustion.

The author proved that despite the failure in the edition of Ukrainian Academy of Sciences of the Biographical Dictionary of Ukrainian leaders and Encyclopedic Dictionary the work on these projects was an adequate answer to the national intelligence challenges, among which the most important place was occupied for the need of creation of national Ukrainian encyclopedias. The activity, which was shown not only by the staff, but also freelancers, including abroad, proved the need for new Ukrainian encyclopedias which were formed not by class («proletarian» or even «worker-peasant») but using the national-territorial principle.

Key words: *state building, revolution, dictionary, encyclopedia, encyclopedic dictionary.*

Отримано: 12.06.2017 р.